

KARAMAN ÇEVRESİNDEKİ TARİHİ YERLEŞİM ALANLARI

Doç. Dr. Tahsin TAPUR*

Öz

Karaman çevresindeki yerleşmelerin kuruluş ve gelişmesine etki eden tarihi yerleşim yerlerinin özelliklerini incelemek bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu yerleşim merkezleri günümüzde içinde bulundukları farklı kültürlere ait çok sayıda tarihi eser ve kültürel mirasları ile Karaman ve çevresinde turizm alanında değerlendirilebilecek önemli alternatif turizm unsurlarıdır. Ancak bu unsurlar bugün turizm alanında yeterince değerlendirilemediği gibi, her geçen gün, ya doğal şartlardan dolayı tahrip olmakta, ya da insanlar tarafından tahrip edilmektedir. Karaman çevresi 10.000 yıldan bu yana insanların yaşadığı önemli bir yerleşim alanıdır. Tarih öncesi dönemde Pleistosen Konya Gölü çevresinde kurulan höyükler, bölgenin ilk yerleşim yerleri olmuştur. Çalışmanın hazırlanmasında literatür taraması ile başlanılmıştır. Daha sonra tarihi yerleşim yerlerinin özellikleri, kuruluş yeri seçimleri, yerleşmelerdeki tarihi varlıklar ve kültürel mekânlar yerinde incelenmiştir. Araziden ve literatürden elde edilen bilgiler fotoğraflarla desteklenerek bu tarihi yerleşim alanları, yerleşme coğrafyası açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Karaman, Canhasan, Taşkale, Değle, Binbirkilise.

The Historical Settlements in Karaman Around

Abstract

The aim of this study is to examine the features of the historical settlements that have an impact upon establishment and development of settlements in Karaman around. These population centres are significantly alternative tourism elements that would be seized on tourism field in Karaman and around with their numerous historical artefacts and cultural heritages belonging to different cultures. Those elements today, however, are not seized sufficiently in tourism sense additionally have been gradually being devastated by both people and natural conditions. Karaman around has been important residential area for 10.000 years. In prehistoric period, tumulus established around Pleistocene Konya Lake was the first sites of the area. The preparation of the study was started with literature review. Then features of the historical settlements, site selections of establishment, historical entities and cultural places in the settlement were researched in the place. Information obtained from the field and the literature was supported with photos, and those historical settlement sites were assessed within the scope of settlement geography methodology.

Keywords: Karaman, Canhasan, Taşkale, Değle, Binbirkilise.

* Konya NEÜ, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, ttapur@hotmail.com

Giriş

Karaman, İç Anadolu Bölgesi'nin güneyinde Konya Kapalı Havzası sınırları içinde yer almaktadır. Genellikle ovalık sahalardan oluşan çalışma alanın batısında Hacıbabı Dağı, kuzeyinde Karadağ volkanı, doğusunda Çakırdağı, güneyinde Karaman Platosu ve güneydoğusunda Bolkar Dağları yer alır. Karaman Ovası ve çevresinde ilkçağlardan beri insanların yaşadığı tarihi yerleşim yerleri bulunmaktadır (Şekil:1). Bunların bir kısmı eski önemini kaybederek terk edilirken bir kısmı da varlıklarını hala devam ettirmektedirler.

Karaman ve çevresinde insan yaşamına uygun yerleşmeler coğrafi şartların uygunluğundan dolayı Karaman Ovası ile güneyindeki plato sahasının birleştiği yerde kurulmuştur (Şekil:1). Bu elverişli şartlar bugün olduğu gibi tarihte de önemini korumuş ve ilkçağlardan beri sürekli yerleşim alanı olmuştur.

Karaman Ovası ve çevresinde yer alan yerleşmeler bölgenin fiziki ve beşeri coğrafya şartları gereği ilkçağlardan beri genel olarak toplu dokulu bir yerleşme özelliğine sahiptir. Çünkü Karaman Ovasında kurulan ilk yerleşmeler genellikle höyük şeklinde kurulan yerleşmelerdir. Bu nedenle bu höyük yerleşmeleri Pleistosen Konya Gölünün çekilme safhalarına bağlı olarak bu höyük yerleşmelerinin birçoğu önemini kaybederken bazıları uygun coğrafi şartlar gereği varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Araştırmanın Amacı, Materyal ve Metot

Bu çalışma ile Karaman Ovası ve çevresinde bulunan tarihi yerleşim merkezlerinin özelliklerini incelemek amaçlanmıştır. Çünkü bu yerleşim merkezleri günümüzde içinde bulundukları farklı kültürlere ait çok sayıda tarihi eser ve kültürel mirasları ile Karaman Ovası ve çevresinde önemli alternatif turizm merkezleri olacak niteliktedir. Bu yerleşmelerden Canhasan Höyüğü başta olmak üzere birçok höyük yerleşmesi ilkçağ yerleşmelerinin önemli kalıntı ve buluntularını bünyesinde barındırmaktadır. Madenşehir, Değle, Taşkale ve Manazan yerleşmeleri (Şekil:1) ise tarihi dönemlerde Hıristiyanlık dönemi, Hititler, Frigler, Roma ve Bizans dönemine ait önemli yerleşme unsurlarını barındırmışlardır. Çalışmanın hazırlanmasına literatür taraması ile başlanılmıştır. Daha sonra tarihi yerleşim yerlerinin özellikleri, kuruluş yeri seçimleri, yerleşmelerdeki tarihi varlıklar ve mekânlar yerinde değerlendirilmiştir. Araziden ve literatürden elde edilen bilgiler fotoğraflarla desteklenerek bu tarihi yerleşim alanları incelenmeye çalışılmıştır.

Karaman Çevresindeki Yerleşmelerin Kuruluş Yeri Özellikleri ve Tarihi

Yerleşme, insanların içinde oturduğu, faydalandığı ve çeşitli faaliyetlerde bulunduğu yerdir. Yerleşmelerin kurulmasında yükselti, yer şekilleri, iklim, su kaynakları, tarım alanları, toprak, bitki örtüsü, ulaşım, güvenlik vb. faktörler birinci derecede rol oynar. Bu bilgiler ışığında Karaman çevresinde yerleşmeyi etkileyen faktörlerin başında yükselti ve yer şekillerine bağlı olarak tarım

alanlarının, iklime bağlı olarak su kaynaklarının, diğer faktörlerden ise, ulaşım ve korunmanın ön plana çıktığı söylenebilir (Gümüşçü, 2001, 22). Karaman ve çevresinde insan yaşamına uygun yerleşmeler uygun coğrafi şartlardan dolayı Karaman Ovası ile güneyindeki plato sahasının birleştiği yerde kurulmuştur (Şekil:1). Bu elverişli şartlar bugün olduğu gibi tarihte de büyük bir öneme arz etmiş ve ilkçağlardan beri sürekli yerleşim alanı olmuştur.

İlk insanların yerleşim yeri seçiminde Plüviyal göllerin önemi büyüktür. İlkçağ insanların büyük bir kısmı o dönemde kurumuş ve kurumakta olan göllerin kumsalları ve kıyılarında, alüvyal ovalarda ve su ihtiyacının kolay sağlandığı birikinti konilerinde yerleştikleri tespit edilmiştir. Karaman Ovasının da içinde yer aldığı Konya Havzası'nda da Pleistosen Konya Gölü¹'nün çekilmesine bağlı olarak bazı yerleşim yerleri (Pınarbaşı, Canhasan, Yollarbaşı, Sisanhöyük, Karamanhöyük) kurulmuştur.

Bu höyüklerin çevresi verimli topraklara sahip olduğundan ilkçağ insanların temel ihtiyaçlarını karşılamak için de çok uygun yerlerdi. Çünkü göl kıyısında ve bataklık alanlarda bulunan yabani hayvanları avlayarak da geçimlerini sağladıkları gibi verimli düzlüklerde küçük çaplı tarımla da uğraşmaktaydılar. Karaman Ovası ve çevresinde bir kısmı doğrudan Pleistosen Konya Gölü kenarında, bir kısmı da gölün çekilmesine bağlı olarak ova tabanında kurulmuş höyük yerleşmeleri bulunmaktadır. Karaman şehrinin ilk kuruluş yerinin bir höyük tepe çevresinde gelişmesinde ilk çağ insanların yerleşim yerlerini kolay savunmak için yüksek bir tepelik alanlara kurduklarını da göstermektedir. Çünkü Anadolu kentlerinin birçoğunda şehrin kuruluş yerinin seçilmesinde etkili olan unsurların başında savunma gelmektedir (Yazıcı, 1995, 193; Yürüdü, 2009, 25).

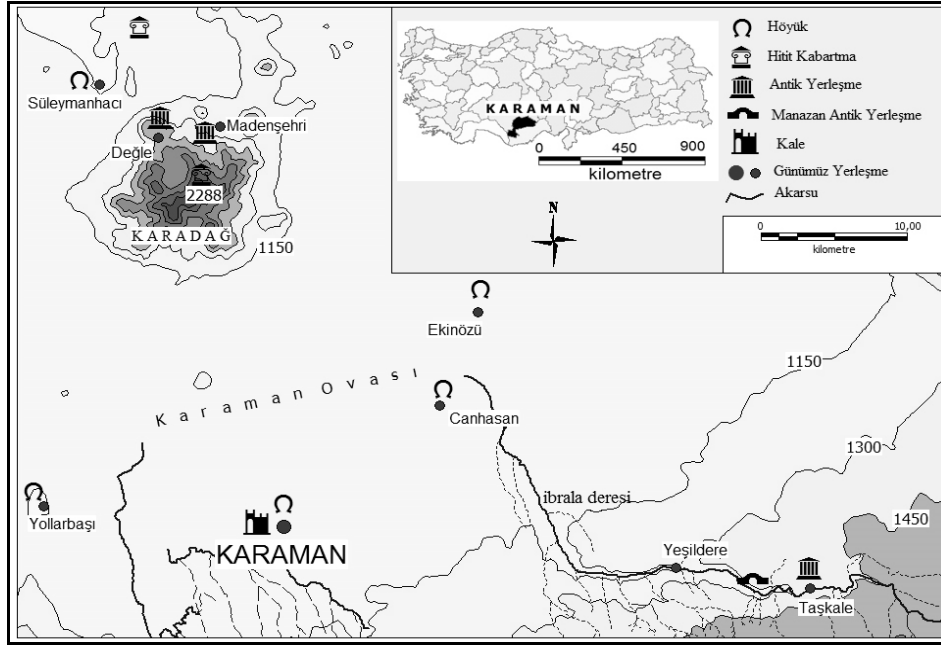
Karaman çevresi tarih öncesi dönemlerden bu yana kullanılan bir yerleşim alanıdır. Süleymanhacı Köyü sınırları içerisinde yer alan Pınarbaşı Höyüğünde yapılan kazı ve yüzey araştırmalarında Paleolitik döneme ait yerleşme unsurlarına rastlanmıştır. Karaman'da Pınarbaşı ile temsil edilen ilkel yaşam Neolitik çağında üreticiliğe geçiş ile sona ermiştir (Gümüşçü, 2001, 29). Alaçatı köyündeki Canhasan Höyüklerinde yapılan kazılarda elde edilen bulguların insanlık tarihinde çok önemli bir yeri olduğu belirtilmiştir (Topal, 2000, 14).

Karaman çevresinde ova ve plato üzerinde, kesin olmamakla birlikte 60'a yakın höyüğün olduğu sanılmaktadır. Yaklaşık 30 km çaplı bir alanda bu kadar çok höyüğün olması oldukça ilgi çekicidir. Bu da gösteriyor ki ilk çağlarda

¹ Pleistosen Konya Gölü, Kuarterner'in nemli devrelerinde Konya Havzası'nda geniş bir göl teşekkül etmiştir. Nitekim Dreissensia ve diğer kabuklu hayvanlar ile höyüklerde C¹⁴ metodu ile yapılan araştırmalarda Konya Havzası'nı işgal eden Pleistosen Gölü'nde, 1020 veya 1017 metre arasında yer alan Üst Kıyı Taraçası, 1006 ile 1017 m. arasında yer alan Ana Kıyı Taraçası ile 1006 metre altında yer alan bir Alt Kıyı Taraçası yer alır. Roberst'e (1983) göre, üst kıyı taraçasının yaşı 30.000 yıldan daha fazladır ve bu dönemde gölün derinliği 15 ile 20 m. arasında değişmektedir. Holosen'de, plüviyal şartların yavaş yavaş ortadan kalkması ve iklimin kuraklaşması ile göl tetrici olarak çekilmiştir.

Karaman çevresinde önemli ölçüde yerleşim yerlerinin varlığı dikkati çekmektedir. Bazılarında yüzey araştırması ve bazılarında da (Canhasan höyüğü gibi) kazılar yapılmış olmakla birlikte bugün bu höyükler tam olarak araştırılmamıştır. Bu bölgenin detay bir ilkçağ kültürü ve medeniyeti araştırmasına ihtiyaç bulunmaktadır (Gümüççü, 2001:31). Nitekim Karaman çevresinde bulunan Kalkolitik ve Neolitik çağdan kalma höyükler ile Hititler, Frigler, Roma ve Bizans gibi yerleşme tarihi oldukça eski olan antik şehirlere ait kitabeler ve şekiller önemli yer tutmaktadır.

Laranda (Karaman), M.S. 9. ve 8. yüzyıllarda Arap orduları tarafından birkaç kez kısa süreli işgal edilmişse de, ancak şehir Selçuklulara kadar Bizans egemenliği altında kalmıştır. Anadolu'nun, Selçuklu Türkleri tarafından fethinden sonra Danişment Oğullarının eline geçen Laranda, M.S. 1165 yılında Selçuklu sultanı 2. Kılıçarslan tarafından Selçuklu topraklarına katılmıştır (Aköz, 2000 & Uysal ve diğerleri, 1995). Laranda adı daha sonraki dönemlerde Larende olarak kullanılmaya başlamıştır.

Şekil 1- Karaman Ovası ve çevresindeki yerleşim alanları

Anadolu Selçuklu Devleti'nden sonra Larende ve çevresinde Karamanoğulları 1256 yılında bağımsızlıklarını ilan ederek Karamanoğulları Beyliğini kurmuşlardır. 14. yüzyılın başında Karamanoğulları ve Osmanlı Beyliği Anadolu'da en güçlü beylik konumundaydılar. İki beylik arasında yaklaşık 150 yıl süren savaşlar oldu. Bu mücadeleler sonunda Karamanoğulları

beyliğinin toprakları 1474 yılında tamamen Osmanlı sınırlarına katılmıştır. Karaman ve çevresi en mutlu ve zengin yıllarını Karamanoğulları döneminde (1255-1474) yaşamıştır. Çünkü bu dönemde Larende bir başkent olarak büyümüş, zarif camiler, medreseler, hamamlar, çeşmeler vb. tarihi varlıklar Karamanoğulları döneminde yapılmıştır. Ancak daha sonra Osmanlı-Karamanoğulları mücadelesi Karaman çevresine büyük zararlar da vermiştir. Çünkü gerek savaşlar, gerekse Osmanlı iskân politikası gereği önemli bir nüfus Karaman'dan dışarıya gönderilmiştir. Özellikle ticaret ve sanatla uğraşan nüfusun gönderilmesi Karaman'ın daha sonraki dönemlerini de olumsuz etkilemiştir (Gümüştü, 2001:38-46). Osmanlı zamanında Konya'ya bağlı bir sancak merkezi iken, cumhuriyetten sonra Larende adı Karaman olarak değiştirilerek Konya iline bağlılığı devam etmiştir. 1989 yılında Karaman il statüsüne kavuşmuştur.

Karaman Çevresindeki Tarihi Yerleşme Alanları

Höyük Yerleşmeleri

Karaman çevresinde çok sayıda Eskiçağ yerleşmesi olan höyükler bulunmaktadır. Höyük yerleşmelerinde yazılı belgeler bulunamadığı için, höyüklerin etnik kökenleri hakkında kesin bir bilgi edinilememiş ve günümüzdeki adlandırmaları da bulunduğu mevkiin ismine göre olmuştur. Yerleşme gelişimi yönüyle incelendiğinde Karaman çevresinde bugün de var olan birçok yerleşim alanı höyük çevresinde kurulmuş ve gelişmiştir. Karaman şehri de Karaman höyüğünün çevresinde yatay yönde gelişmiş bir kent olarak söylenilebilir. Karaman Kalesi de daha sonraki dönemlerde bu höyüğün üzerine inşa edilmiştir. Bugün kalenin çevresine de yollar, park alanları, çay bahçeleri ve lokantalar yapılmıştır. Karaman çevresindeki höyüklerde gerekli bilimsel kazı çalışması yapılmadığı gibi, birçok höyük de, eskiden beri, gerek yerleşim alanı oluşturmak amacıyla ve gerekse defineciler tarafından önemli ölçüde tahrip edilmiştir.

Canhasan Höyükleri: Karaman'ın 13 km. kuzeydoğusunda yer alır. İlk kez James Mellart'ın bulduğu höyükte, 1961-1970 yılları arasında yapılan kazılarda, tümü Kalkolitik Çağ'a tarihlenen dört kat saptandı. Canhasan, İbrala Deresi'nin getirmiş olduğu birikinti yelpazesinin üzerindedir. Konya Ovasını Çukurova'ya bağlayan doğal yol üzerindeki konumu gereği Canhasan, bu bölgeler arasındaki ticari ve kültürel bağlantıyı sağlayan bir yerleşim yeri durumundadır. Alaçatı köyünde Canhasan I, II ve III olarak adlandırılmış, birbirine yakın üç höyük vardır. Bu höyüklerin bugün gerek korumasız oluşları, gerekse mezarlık olarak değerlendirilmeleri tahrip olmalarına neden olmaktadır.

Canhasan I Höyüğü; 380-400 m. çapındadır. Kazılarda, 7 yapı katı tespit edilmiştir. Bunlardan 7-4 arası Geç Neolitik (M.Ö.6000), 3-1 arası katlar Kalkolitik döneme (M.Ö.5500-3000) aittir. Canhasan I'de kerpiç kullanılarak, dikdörtgen veya kare odalar inşa edilmiştir. İnşa tekniğinde, ağaç destek veya

payanda duvarları kullanılmıştır. Evler iki katlıdır, alt kat depolama faaliyetlerinde, üst kat günlük yaşamda kullanılmıştır (<http://tayproject.org>).

Canhasan III höyüğü, seramik öncesi bir yerleşimdir. Canhasan I höyüğünün 750 m. kuzeybatısındadır. Plüviyal Konya Gölü'nün kurumasından sora, kıyısında kurulan yaklaşık 100 m. çapında ve 6 m yüksekliğinde bir höyüktür. Höyükte yapılan kazılarda kesintisiz 7 yapı katı tespit edilmiş, çanak çömleksiz Neolitik döneme (M.Ö. 6500) tarihlendirilmiştir. Obsidiyenden yapılmış aletler, saplı bıçaklar, çok sayıda kemik aletler, kaşıklar, boru şeklinde kemikten yapılmış kolyeler, bakırdan yapılmış bilezik ve aletler höyükten elde edilen buluntulardır. Burada bulunan bitki ve hayvan kalıntıları tarıma ve hayvancılığa dayalı ekonominin geliştiğini gösterir (Topal, 2000, 10-11).

Yollarbaşı (İlistra) Höyüğü: Höyük, Karaman merkeze bağlı Yollarbaşı kasabasında. Kasabanın İlistra olan antik ismi 1961 yılında Yollarbaşı'na çevrilmiştir. Burada yapılmış araştırmalar, şehrin Hellenistik, Roma ve Bizans çağında önemli bir koloni olduğunu göstermektedir. Yine antik çağda kendi adına sikke bastırmasından önemli bir merkez olduğu anlaşılmaktadır (Kurt, 2009, 185). Bugün höyükte ağaçlandırma için teraslama yapılmış, etrafı duvarlar ve asfalt yolla çevrilmiştir. Tepesinde park, havuz, su deposu gibi yapılar bulunmaktadır. Kuzey yamacı ve kuzeyinde mezarlık yer alır (Fot. 1). Yüzeyinde ise ortalama 2 m derinliğinde defineci çukurları açılmış olup, büyük ölçüde tahrip edilmiştir.

Fot. 1- Üzeri güncel yapılarla işgal edilmiş olan Yollarbaşı Höyüğü

Karaman Ovası çevresinde; Karaman merkezde Karaman Kale Höyük, Otogar-Akyokuş Höyük, Bütnek Höyük, Delikli Höyük ve Gavur Höyükleri bulunmaktadır. Ayrıca çevrede Çayırlı Höyük (Alaçatı), Çiğdemli Köyü Höyük, Çobanlı Höyüğü (Kisecik), Dinek Köyü Höyüğü, Eminler Köyü Höyüğü, Kılbasan-Abdullah ve Sisan Höyükleri, Mercik Köyü-Boz (Güllü) Höyük, Sudurağı Büyükgonu ve Küçükgonu Höyük (Unu) Höyükleri, Sazlıyaka Yolu

üzerinde Çardağın Höyük, Yuvatepe yolu üzerinde Davda Höyük, Çoğlu Köyü-Gök Höyük, Süleymanhacı Köyü Höyüğü, İslıhisar Köyü Höyüğü, Dinek Köyü İbrahim Höyük, Bölükyazı Köyü Koca Höyük, Demiryurt Köyü Mandasun Höyük ve Karalgazi Köyü Sığırcı Höyüğü bu dönemin diğer höyüklerini oluşturmaktadır (Karaman Kültür Envanteri, 2009). Bugün tespiti yapılan yaklaşık 60 höyük bulunmaktadır.

Tarihi Yerleşim Merkezleri

Karaman çevresinde Pınarbaşı, Değle, Madenşehir/Binbirkilise, Taşkale, Manazan gibi tarihi yerleşim alanları, yerleşme kalıntıları ile kilise ve kaleler bulunmaktadır. Bu yerleşmeler ilk Hıristiyanlık dönemi kurulan yerleşmeler olarak dikkati çeker. Bu dönem insanları daha korunaklı gördükleri Karadağ (bu dönemde muhtemelen etrafı göl ve bataklıkla çevrili) ile Taşkale ve Manazan gibi mağara yerleşmelerinde yaşamayı tercih etmişlerdir.

Pınarbaşı Yerleşmesi: Karamanın kuzeyindeki Karadağ Volkanik Kütlesi ile Hotamış Bataklığı arasında Süleymanhacı köyünün 5.5 km batısında (Şekil: 1) kurulan Pınarbaşı yerleşmesi Paleolitik döneme tarihlendirilir. Bu tarihi yerleşme alanı kaya sığınakları, sığınakların önünde küçük bir höyük ve bir açık hava yerleşmesinden oluşur. Pınarbaşı'nda Edinburg Üniversitesi adına Trevor Watkins yönetiminde 1994-1995 ve 2003-2004 yıllarında kazılar yapılmıştır. Kazılarda 9 yerleşme katı tespit edilmiştir. Özellikle taş alet buluntular arasında obsidiyen ağırlıklı olmak üzere çakmak taşı da kullanılmıştır. Pınarbaşı, Eski Konya Gölü'ne yakın olması nedeniyle hem yerleşmeye hem de avlanma ve tarım yapmaya uygun bir alandır. Çünkü yapılan kazılarda ve buluntularda hayvan iskeletleri ve çeşitli bitki kalıntıları burada tarım ve hayvancılık ekonomisi olduğunu göstermiştir. Pınarbaşı, bölgedeki avlayıcı/toplayıcı veya tarım veya hayvancılık ile uğraşan en son toplulukları temsil etmektedir. Pınarbaşı kuzeybatı yönünde, 32 kilometre uzaklıktaki Çatalhöyük ile çağdaş olup, Geç Neolitik dönemin sonlarına ait yaşam izlerini taşımaktadır (Topal, 2000, 9-10).

Değle (Derbe): Karaman'a 23 km. uzaklıktaki halk arasında Kerti Höyük olarak bilinen Değle, Antik kaynaklarda Değle, İsauria ve Kapadokia bölgeleri arasındaki Güney Lykaonia'da yer almaktadır. Değle Öreni içinde kilise kalıntıları, kaya mezarları, mezar kapakları ve kayalara oyulmuş oda mezarlar kalıntıları bulunmaktadır. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Anadolu'da batılı araştırmacıların ilgisini çeken en önemli merkezlerden birisi hiç kuşkusuz Değle olmuştur. Bunun temel nedeni, Hıristiyanlığın doğuşu ve yayılışının ilk yıllarında Aziz Pavlus'un ziyaret ettiği ve misyonerlik yaptığı yerlerden birisi oluşudur (Kurt, 2009, 183). Burada Hz. İsa'nın havarilerinden Aziz Pavlos ve Barnabas tarafından inşa edildiği sanılan bir kilise kalıntısı bulunmaktadır. Değle Hıristiyanların kutsal kitabı İncil'in 3 yerinde geçmektedir. Osmanlı kayıtlarında ise 150 haneli bir köy olarak geçmektedir. Bu gün Değle'yi ziyarete

gelenler daha çok Hıristiyan din görevlileri, rahipler, rahibeler, rahip ve rahibe okulu öğrencileridir (Ozgan, 2000, 43-47). Ancak gerek kilise ve gerek çevresinde yeterli kazı ve düzenleme çalışmaları yapılmamıştır. Bu kilisenin gerekli kazı ve onarımları yapılarak inanç turizmine açılması bölge turizmi açısından önemli bir değer olacaktır.

Madneşehri (Binbirkilise): Karaman'ın kuzeyinde Karadağ üzerinde Orta Çağ Bizans sanatını yansıtan birçok kalıntı vardır. Bunlar (Fot. 2) Madneşehir Öreni, Yukarı Ören ve Değle Öreni adıyla bilinen yerlerde yoğunluk gösterir. Yöre, halk arasında Binbirkilise olarak bilinir. Burada XX. yüzyılın başlarında araştırma yapmış olan Ramsay ve Bell, köylülerin yöreyi bu şekilde adlandırmalarından esinlenerek kitaplarının adını *The Thousand And One Churches* koymuşlardır. Bölgedeki yapıların tarihsel süreç içerisindeki başlangıç ve bitiş tarihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte IV. Ve IX. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir. Binbirkilise yapıları düzgün kesme taşlarla ve kireç harcı ile inşa edilmiştir. Burada dini yapıların yanında manastırlar, sarnıçlar, mezarlar, askeri yapılar ve konutlar vardır (Karaman Kültür Envanteri, 2009, 21). Burada bugün hayvancılıkla uğraşan birkaç aile yaşamaktadır.

Fot. 2- Madneşehri'ndeki tarihi kalıntılar ve bugün de kullanılan köy konutları

Karadağ Üzerindeki Diğer Yapılar: Volkanik bir dağ olan Karadağ üzerindeki krater çukurları, çeşitli volkanik şekiller; yıldı atları ve Anadolu yaban koyunu ile dikkati çekmektedir. Karadağ üzerinde Hitit İmparatorluğu devrinden kalma *Mahlaç Tepesi* (2283 m) üzerinde bulunan kilise, mezar şapeli, manastır binası, su sarnıcı ve üzerinde hiyeroglif yazı bulunan kayalar önemli tarihi bir önem taşımaktadır. Karadağ'ın eteklerinde Baş Dağ Tepesi üzerinde bulunan kale çevresinde Roma devri askeri yapılar ve bir havuz vardır. Yine Karadağ üzerinde Binbirkilise bölgesini koruyan Baş Dağ Kalesi bulunmaktadır. Baş Dağ'ın kuzey tepesi üzerinde yer alan kalenin burçları yuvarlak ve sekizgen planlıdır. Kale, Roma ve Bizans devirlerinde kullanılmıştır. Baş Dağ

yakınlarındaki Karadağ'a ait bir krater çukuru içinde elips şeklinde bir su sarnıcı havuzu bulunmaktadır. Havuzun çevresi Karadağ volkanik kayaçlarından elde edilen kesme taşlarla çevrilmiştir (Fot. 3).

Fot. 3- Karadağ'da Roma dönemi yapısı olan tarihi su sarnıcı

Bu belirtilen kalıntılar dışında da Karadağ'ın muhtelif yerlerinde birçok küçük şapel, dini yapı, mezar ve küçük manastır kalıntısı bulunmaktadır. Bu kalıntılar bu gün gerek doğal etkenler ve gerekse insanlar tarafından önemli ölçüde tahrip edilmiştir. Bu tarihi yapılar önemli turizm potansiyeli oluşturacak değerdedir. Ancak bunların gerekli turizm altyapısı hazırlanarak inanç turizminin hizmetine sunulması gerekir.

Manazan Harabeleri ve Mağara Yerleşmesi: Karaman çevresinde en eski yerleşim yerlerinden biri de Manazan harabeleridir. Bir mağara yerleşmesi olan Manazan harabeleri içinde bulunan kalıntılar, çanak çömlek gibi unsurlar bu yerleşimin daha çok Roma ve Erken Hıristiyanlık döneminde kullanıldığını göstermektedir. Dünya'nın insan eliyle oluşturulmuş en büyük mağaralarından olan Manazan, üç katlı bir mağara sistemidir. İbrala vadisinin kuzey yamacındaki doğal kayaya oyulmuş mağaranın içerisinde galeriler ve yüzlerce oda vardır.

Mağara katları; giriş katı, kumkale, at meydanı ve ölü meydanı adlarını taşır. Mağara meskenin ön cephesi yıkılmış olduğundan belirli bir girişi yoktur. Meskenlerin bütün bölümleri, bunların arasındaki bağlantılar, katlar arasındaki vertikal (bacamsı) çıkışlar, dağ kütlelerinin insan eliyle oyulması sonucunda oluşturulmuştur. Her katın ortasında geniş ve uzun bir salonu vardır. Düzenli bir şekilde işlenen bu salonun dar kenarından birisi dağın yamacına dayanıyor ve buradan açılan pencerelerle içeriye ışık girmesi sağlanıyordu. İlk katta oyuk biçimde çok sayıda mezar vardır. Kumkalede mağara duvarına ezilmiş tuf kaya ve kireç karışımından sıva vardır. Bu sıvaların dökülmesi sonucunda

salon zemininde oluşan kum tabakası nedeni ile bu kata kumkale adı verilmiştir. Kumkale katından yine bir baca ile at meydanına çıkılır. Salonun sağında ve solunda iki katlı 60 hücre yer alır. Bu katta yüzeyi sıvalı bir su sarnıcı vardır. Bu kat kullanım alanının geniş olması nedeniyle, at meydanı, adını almıştır. Bu kattaki mezarlarda Bizans ve Erken Hıristiyanlık dönemi arkeolojik buluntulara rastlanmıştır. Ölü meydanı denilen son katta bugün fazlaca tahrip edilmiş mezarlara rastlanır. Bu kat duvarlarına gömülmüş (doğal mumya) 100-150 ceset çıkarılmıştır (Özkan, 2002, 11). Cesetlerin zamanımıza kadar organik yönden korunmuş olarak gelmesi tuf kayanın nem emici özelliği çürümeyi geciktirmiştir. Bu cesetlerden sağlam durumda olan genç bir kadın cesedi (Fot. 4) Karaman Müzesi teşhir salonunda bulunmaktadır.

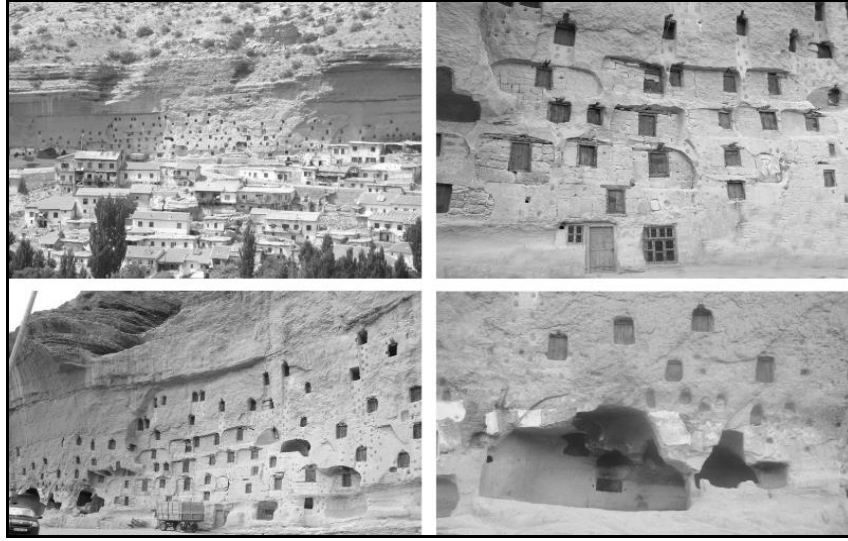

Fot. 4- Manazan mağara yerleşmesinden çıkarılan bozulmamış kadın cesedi

Taşkale (Kızıllar): Erken Hıristiyanlık dönemi saklı kentlerinden olan Taşkale ve Manazan harabeleri ilgili Eyice (1971), 1432 yılında Güney Anadolu'dan İstanbul'a kadar Anadolu'yu dolaşan Bertramdan'de La Brosie're'den söz etmektedir. Broseire're, Taşkale'nin kayalara oyulmuş bir tarihi yerleşim yeri olduğunu ve Manazan Mağarasında da yaşayanların varlığından bahsetmiştir (Eyice, 1971, 117). Kapadokya, Hatunsaray, Sille, Kilistra benzeri tarihi yerler, Anadolu'da Erken Hıristiyanlık çağına tarihlendirilmiştir. Gizli tapınma, savunma ve saklanma gibi kaygılarla birlikte doğal etkilerden korunma ve doğayı kullanma özelliği olan bu tarihi yerleşim yerlerinin benzeri olan Taşkale Ambarları da Anadolu Erken Hıristiyanlık çağına tarihlendirilebilir (Konyalı, 1967, 660).

Taşkale Doğal Tahıl Ambarları (Taş Ambarlar): Taşkale yerleşim merkezinin kuzeyinde yaklaşık 40 m yüksekliğinde 251 taş tahıl ambarı vardır. 165 m uzunluğu olan ambarların derinlikleri yer yer 5-10 m'yi bulmaktadır. Bu ambarların bir kısmı İlkçağ'dan kalsa da büyük bir kısmının Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde kazıldığı sanılmaktadır (Fotoğraf: 5). Taş ambarlar, kaya

yapısı gereği hububat saklamaya elverişlidir. Bu özelliği keşfeden yöre halkı yüzyıllardır ürünlerini taş ambarlarda depolamaktadır. Erken Hıristiyanlık döneminden bu yana kullanıldığı kabul edilen taş ambarlardan biri Hıristiyanlık döneminde şapel (kilise), daha sonra mescit ve cami olarak kullanılmıştır. Taşcami veya Taşmescid olarak adlandırılan bu mekân, kayalara oyulmak suretiyle yapılan otantik özellikli Türkiye’de eşi olmayan bir tarihi camidir. Bugün dahi ibadete açıktır.

Fot. 5- Taşkale tahıl ambarlarının farklı açılardan görünümü

Dereköy (Fisandon) Kilisesi: Karaman'ın 7 km güneyinde Dereköy içinde, bir kaya kütesinin içinde yapılmıştır. Yapım tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, IX. ve X. yüzyıllar içinde yapılmış olduğu tahmin edilmektedir. Yalnız taş kullanılmakla beraber, ortasında bir kubbe bulunan bu binanın dış yüzeyleri; bazıları kör, bazılarının içlerinde pencereler açılmış, dizi halindeki kemerlerle hareketlendirilmiştir. Dereköy Kilisesi, XVI. yüzyılda Karaman Beylerbeyi Sinan Paşa tarafından kuzey bölümüne bir giriş kısmı ve minare eklenerek camiye dönüştürülmüştür. Değişik zamanlarda tadilatın geçirilse de halen cami olarak kullanılmaktadır (Karaman Kültür Envanteri, 2009, 21).

Çeşmeli Kilise: Karaman şehir merkezinde, altı taş üzerinde duvarlara binen tonoz bir kubbe ile örtülü şekilde inşa edilmiş bir kilisedir. Doğu cephesinde yer alan çeşmeden dolayı Çeşmeli Kilise olarak anılmaktadır. Bir dönem cezaevi olarak kullanılmış ve dış mimarisini bozmayacak şekilde içerisine bazı eklentiler yapılmıştır. İçerisinde bulunan süsleme ve freskolar büyük ölçüde tahrip olmuştur. Tahribat ve yıpranmalar sonucunda oluşan kayıplardan dolayı kilise, Karaman Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından yeniden düzenlenerek aslına uygun olarak restore edilmiş ve ziyarete açılmıştır.

Sonuç

Karaman Ovası ve çevresi, Kalkolitik devirden beri (yaklaşık 10 bin yıl) insanların yaşadığı ve insan izlerinin bulunduğu Orta Anadolu'nun eski yerleşim alanlarından biridir. Burada başta höyük yerleşmeleri (Canhasan, İlistra ve Sisan Höyükleri) olmak üzere ilk Hıristiyanlık, Roma ve Bizans devri yerleşim alanları ve kalıntıları (Pınarbaşı, Değle, Madenşehir, Taşkale, Manazan) tarihi öneme sahip yerleşim alanlarını oluşturmaktadır. Bu yerleşmelere sonraki dönemlerde eklenen Selçuklu ve Karamanoğulları devrine ait eserler (camiler, medreseler ve türbeler) de bölgenin insan yerleşmesine uygun bir alan olduğunu göstermiştir. Bu tarihi yerleşme alanlarının kurulmasında coğrafi şartlar (Pleistosen Konya Gölü, mağaralar, Karadağ Volkanı, su kaynakları, akarsu vadileri, göller, bataklık sahalar, ovalık saha, uygun ulaşım şartları gibi) önemli bir yer tutmuştur.

Karaman Ovasında yer alan höyüklerin ilk kuruluş yerleri de gölün çekilme safhasına bağlı olarak sürekli yer değiştirmiş ve belli yükseltilerde ova tabanına doğru gelişmiştir. Bugün bu höyüklerin çevresinde birçok köy ve kasaba yerleşmeleri hala varlıklarını sürdürmektedir.

Buradaki tarihi yerleşim birimlerinin turizm açısından da değerlendirilip, gerekli turizm alt yapısı hazırlanmalıdır. Coğrafya, doğal ve kültürel mirası kucaklayan bir kavramdır. Ülkemizdeki bazı delta ve traverten alanlarında antik kent kalıntıları ile doğal ve kültürel mirasın iç içe olduğu alanlar vardır. Pamukkale travertenlerindeki Hierapolis kenti, Büyük Menderes deltasındaki Milet ve Priene kentleri, Küçük Menderes deltasındaki Efes kenti doğal ve kültürel kaynakların sentezini gerçekleştiren örneklerdir (Doğaner, 2001:135).

Bu yerleşmeler, detaylı bir şekilde yüzey ve kazı çalışmalarıyla araştırılmalıdır. Bu araştırma ile Anadolu'nun tarihi coğrafyası ile ilgili önemli bilgilere ulaşılabilecektir. Elde edilen verilerden Karaman ovası ve çevresindeki ilk yerleşmeler ve medeniyetler ile günümüzdeki yerleşmelere etkileri de belirlenmelidir.

Bugün bu eski yerleşim alanları ve kalıntılar korumasız bir şekildedir. Üzerleri tarım alanı, su deposu, defineci çukuru, park, dinlenme yeri, mezarlık gibi amaç dışı kullanımla tahrip edilmekte ve her geçen gün kaybolmaktadır.

Çalışma alanında yapılan kazı ve incelemelerden elde edilen birçok eser, bugün Karaman dışında ve başka müzelerdedir. Bunlar mümkün olduğunca toplanarak Karaman müzesinde koruma altına alınması ve sergilenmesi sağlanmalıdır.

Başta koruma altına alınan tarihi yerler ve kalıntılar olmak üzere Karaman Ovası ve çevresindeki bu alanlar turizm ekonomisi ve destinasyonu içinde değerlendirilebilecek unsurlardır. Bunların gerekli turizm altyapısının

hazırlanmasıyla hem Karaman ekonomisi hem de Türkiye ekonomisi önemli bir potansiyel kazanmış olur.

Kaynaklar

- AKÖZ, A., 2000, "Karaman Tarih, Kültür, Sanat (Tarihçe: Türk Devri)", Karaman Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayını, s: 53-89, Karaman.
- ATALAY, İ., 2005, "Kuaternerdeki İklim Değişmelerinin Türkiye Doğal Ortamı Üzerine Etkileri", Türkiye Kuaterner Sempozyumu Trqua V, İTÜ Avrasya Yerbilimleri Enstitüsü.
- DOĞANER, S., 2001, "Türkiye Turizm Coğrafyası", İstanbul: Çantay Kitabevi.
- EROL, O., 1971, "Konya, Tuzgölü ve Burdur Havzaları'ndaki Plüviyal Göllerin Çekilme Safhalarının Jeomorfolojik Delilleri", D.T.C.F. Coğr.Arşt. Derg. Sayı: 3-4. Ankara.
- EYİCE, S., 1971, "Karadağ (Binbir Kilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler", İst. Üniv. Edebiyat Fak. Yayını No: 16, İstanbul.
- GÜMÜŞÇÜ, O., 2001, "Tarihî Coğrafya Açısından Bir Araştırma: XVI. yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus", Türk Tarih Kurumu Yayınları 25, Ankara.
- , 2009, "Karaman Kültür Envanteri", (Hazırlayan Cengiz Topal), Karaman Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Komsan Ofset, Karaman.
- KONYALI, İ., H., 1967, "Abideleri ve Kitabeleri ile Karaman Tarihi Ermenek ve Mut Abideleri", Baha Matbaası, İstanbul.
- KURT, M., 2009, "Karaman'da Eskiçağlara Ait Kültürel Unsurlar ve Turizm Açısından Önemi", Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 21, s. 165-196.
- OZGAN, R., 2000, "Karaman Tarih, Kültür, Sanat (Derbe Antik Kenti)", Karaman Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayını, s. 43-48, Karaman.
- ÖZKAN, N., 2002, "Atatürk'ün Ata Yurdu Otantik Kent Taşkale (Kızillar)", Taşkale Belediyesi Yayını, Karaman.
- ROBERST, N., 1983, "Age Palaeoenvironments and Climatic Significance of Late Pleistosen Konya Lake, Turkey", Quaterner Resapch 19, England.
- TOPAL, C., 2000, "Karaman Tarih, Kültür, Sanat (Tarih Öncesi ve İlkçağ)", Karaman Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayını, s: 7-41, Karaman.
- UYSAL, A.; ALODALI, N.; DEMİRCİ, M., 1995, "Dünü ve Bugünüyle Karaman (Kültür, Tarih, Coğrafya)", Karaman Yunus Emre Kültür Derneği Yayını No: 2, Karaman.

[www.http://tayproject.org/](http://tayproject.org/) (erişim 23 Mart 2011 ve değişik tarihlerde).

YAZICI, H., 1995, "*Şehir Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Bayburt*", Türk Coğrafya Dergisi Sayı: 30, s.189-219, İstanbul.

YÜRÜDÜR, E., 2009, "*Niksar Şehir Coğrafyası*", Çizgi Kitabevi, Konya.